

IX. MANTIK ÇALIŞTAYI KİTABI

Yayıma Hazırlayan
VEDAT KAMER

MANTIK DERNEĞİ YAYINLARI

IX. MANTIK ÇALIŞTAYI KİTABI

Yayıma Hazırlayan
VEDAT KAMER

MANTIK DERNEĞİ YAYINLARI

IX. Mantık alıştayı Kitabı

Yayıma Hazırlayan

Dr. Öğr. Üyesi Vedat KAMER
İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
E-posta: vkamer@istanbul.edu.tr

Fotoğraflar

Ön Kapak: Zeynep ÖZTÜRK
Arka Kapak (İç): Dilek YARGAN
Arka Kapak (Üst): Vedat KAMER
Arka Kapak (Alt): Zeynep ÖZTÜRK
Etkinlik ve Gezi Fotoğrafları: Etkinlik ve Gezi Fotoğrafları (591-612):
Mardin Artuklu Üniversitesi Fotoğraf ve Sinema Topluluğı (FOSİTO)

ISBN 978-605-80953-1-1 (eKitap)
1. Baskı Aralık 2019
Yayımcı **Mantık Derneğı Yayınları**
Soğanlık Yeni Mh. Pegagaz Sk. No: 4A/55
34880 Kartal / İstanbul
E-posta: yayinevi@mantik.org.tr

Yayımcı Sertifika 33377
Numarası

İÇİNDEKİLER

Önsöz	ix
Açış Konuşmaları.....	1
Prof. Dr. Şafak URAL (Mantık Derneği Başkanı)	3
Doç. Dr. Nazlı İNÖNÜ (İstanbul Üniversitesi Mantık Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi)	5
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA (Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü).....	7
Mantık Çalıştayı Metinleri*	11
1) Baruch Spinoza, Georg Cantor, Sonsuzluk ve Panteizm.....	13
Engin ABAT (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)	
Öğr. Gör. İbrahim DENİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)	
2) Kant'ta Transandantal Mantığın Doğru (Meşru) Kullanımı	29
Neşe AKSOY (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)	
3) Tractatus'un Biçimselci Matematik Anlayışının Eleştirisi	45
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARSLAN (Samsun Üniversitesi)	
4) Nietzsche'nin Perspektifinden Dil ile Mantığın İlişkisi.....	51
Dr. Öğr. Üyesi Berk Utkan ATBAKAN (Bartın Üniversitesi)	
5) Thomas Hobb Es'un Computatio Sive Logica'sına Dair Genel Notlar.....	61
Doç. Dr. Samet BAĞÇE (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
6) Kantçı Mantığın Tanrısı	73
Nefise BARAK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	
7) Adorno'nun Hegel'in Diyalektik Görüşünü Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme.....	85
Doç. Dr. Metin BECERMEN (Bursa Uludağ Üniversitesi)	
8) Wittgenstein'in Tractatus'un Dil ve Anlam Anlayışına Eleştirisi.....	99
Arş. Gör. Sedat BİNGÖL (Mardin Artuklu Üniversitesi)	

(*) Makaleler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

9) Tıp Alanında Temporal Mantık.....	109
Prof. Dr. Mustafa BOZBUĞA (Üsküdar Üniversitesi)	
10) Mantık ve Tıpta İnovasyon.....	125
Prof. Dr. Nilgün BOZBUĞA (İstanbul Üniversitesi)	
11) Çevirinin Mantıksal Yönleri	139
Prof. Dr. Alev BULUT (İstanbul Üniversitesi)	
12) Mantıkta ve Epistemolojide Analojinin Yeri: Benzerlik Bize Ne Anlatır?.....	147
Dr. Öğr. Üyesi Svitlana NESTEROVA COŞKUN (Artvin Çoruh Üniversitesi)	
13) Analitik Felsefe Açısından Anlam	161
Ebru ÇİMEN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	
14) Dursun Murat Çüçen'in Tartışma Mantığı Üzerine II	171
Prof. Dr. A. Kadir ÇÜÇEN (Uludağ Üniversitesi)	
15) Frege'nin Anlam ve Gönderim Ayrımının Kökenine Dair	181
Kavramsal İçerik Görüşü Arş. Gör. Demet Tuğçe DUMANOĞLU (Artvin Çoruh Üniversitesi)	
16) Yapay Zekâ, Üstün İnsan Çalışmalarının Geleceği Bağlamında Öznenin Yeri, Değişimi ve Mantıksal Örüntülerinin Şekillenışı.....	189
Arş. Gör. Zafer GÜNDÜZ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)	
17) Prof. Dr. Necati Öner'in Mantığın Tarihi Seyri Hakkındaki Görüşleri ve Mantık Konularını İşleyişi.....	203
Dr. Öğr. Üyesi Halil İMAMOĞLUGİL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)	
18) İslam Mantığının Tarihçesi	229
Doç. Dr. Nazlı İNÖNÜ (İstanbul Üniversitesi)	
19) Aristoteles'in Birinci Analitikler Eserindeki Muhtemel Önermeler Sorunu Hakkında.....	247
Doç. Dr. Murat KELİKLİ (Bartın Üniversitesi)	
20) Kant Felsefesinde Estetik Yargının Diyalektiği.....	255
Dr. Öğr. Üyesi Gamze KESKİN (Kırklareli Üniversitesi)	
21) "Go" Oyunu Sorunsalı: Derin Öğrenme Bağlamında Algoritma	265
Fazilet Fatıma KILINÇ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)	
22) Kurgudan Olguya: Dünyalar Yaparken Dikkat Edilecek Hususlar....	277
Arş. Gör. Fatih KÖK (Dicle Üniversitesi)	

23) Nötrosifik Mantık.....	287
Hande KUMBASAR (İstanbul Üniversitesi)	
24) Zekicelik-Mantıksallık Ayrımı Bağlamında Yapay Zekâ	301
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY (Maltepe Üniversitesi)	
25) Olasılık Mantığının Aksiyomatik Sistemi Olarak Kolmogorov Aksiyomlarının Yetersizliği Üzerine	319
Mehmet MİRİOĞLU (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
26) Modern Rasyonalist Felsefede Biçimsel Gerçeklik ve Nesnel Gerçeklik Ayrımı	337
Kenan MUTLUER (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)	
27 Matematik ve Müzik.....	349
Çağla ÖZCAN (İstanbul Üniversitesi)	
28) Formel Mantık - Diyalektik Mantık İlişkisi.....	365
Dr. Alişan ÖZDEMİR (Maltepe Üniversitesi)	
29) Türkçemizde Konuşurken ve Yazarken Yaptığımız Mantık Yanlışları	373
Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN (Atatürk Üniversitesi)	
30) 21. Yüzyılda Sosyal Bilimin Açmazları, Yeni Arayışlar ve Bütünsel Bir Bilim Metodolojisine Doğru.....	383
Dr. Öğr. Üyesi Cem ÖZKURT (Bayburt Üniversitesi)	
31) Hegel'in Mantık Bilimi'nde Varlık, Yokluk ve Oluş Üzerine Bir İnceleme	393
Bahadır SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi)	
32) Husserl'de Anlamın Ontolojik Koşulları Üzerine	415
Dr. Diler Ezgi TARHAN (İstanbul Üniversitesi)	
33) Akıl Yürütme Yöntemleri ve Yapay Zekâ	423
Halise TARIMCIOĞLU (İstanbul Üniversitesi)	
34) John Dewey'in Soruşturma Mantığı.....	433
Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniversitesi)	
35) Fizikte Kullanılan Düşünce Deneylerinin Genel Özellikleri ve Sorunları	445
Dr. Öğr. Üyesi Semra UÇAR (Sinop Üniversitesi)	
36) Sarmal Kavramlar.....	465
Prof. Dr. Şafak URAL (İstinye Üniversitesi)	
37) Kierkegaard'ın Hegel Mantığının Eleştirisi.....	487
Arş. Gör. Necip UYANIK (Mardin Artuklu Üniversitesi)	

38) Eleştirel Düşünme: Dini Örneklerle Kriterleri ve Evreleri.....	499
Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
Mantık Çalıştayı Arşivi	521
I. Mantık Çalıştayı (İstanbul 2012)	523
II. Mantık Çalıştayı (Eskişehir 2013)	527
III. Mantık Çalıştayı (Amasya 2014)	531
IV. Mantık Çalıştayı (Bulgaristan 2014)	533
V. Mantık Çalıştayı (Bursa 2015).....	535
VI. Mantık Çalıştayı (Artvin 2016).....	539
VII. Mantık Çalıştayı (Samsun 2017)	545
VIII. Mantık Çalıştayı (Zonguldak 2018)	553
IX. Mantık Çalıştayı (Mardin 2019).....	561
Bildiri Özetleri	570
Fotoğraflar.....	591

Prof. Dr. Necati Öner'in aziz hatırasına...

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılda Türkiye’deki mantık çalışmalarının iki temel direğinden birini inşa eden, hocamız Prof. Dr. Necati Öner’i (d. 1926) 2 Ocak 2019’da kaybettik. 13 Eylül 2018’deki IX. Mantık Çalıştayını Katılım Çağrısı’nda¹, IX. Mantık Çalıştayını Prof. Dr. Necati Öner adına yapacağımızı duyurmuştuk. IX. Mantık Çalıştayını 18-19 Nisan 2019 tarihleri arasında, Mardin Artuklu Üniversitesi’nde, Prof. Dr. Necati Öner’in anısına, Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğü, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Mantık Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Mantık Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Mantık Derneği tarafından gerçekleştirildi.² IX. Mantık Çalıştayında 60 bildiri yer aldı;³ bunlardan 38’i makale olarak, Prof. Dr. Necati Öner’in aziz hatırasına ithafen, bu kitapta toplandı. IX. Mantık Çalıştayını Kitabı, Mantık Çalışayını için hazırladığımız kitapların beşincisi⁴ ve Mantık Derneği Yayınları’nın da on birinci⁵ kitabıdır.

1 Bkz: <https://calistay.mantik.org.tr/ix-mantik-calistayi-katilim-cagrisi/>

2 Bkz: <https://calistay.mantik.org.tr/ix-mantik-calistayi-etkinlik-programi/>

3 Önceki Mantık Çalıştayları için bildiri sayıları:

- I. Mantık Çalıştayını (İstanbul 2012): 8
- II. Mantık Çalıştayını (Eskişehir 2013): 14
- III. Mantık Çalıştayını (Amasya 2014): 4
- IV. Mantık Çalıştayını (Burgaz/Bulgaristan 2014): 10
- V. Mantık Çalıştayını (Bursa 2015): 27
- VI. Mantık Çalıştayını (Artvin 2016): 39
- VII. Mantık Çalıştayını (Samsun 2017): 54
- VIII. Mantık Çalıştayını (Zonguldak 2018): 56

4 Diğer dört kitap için bkz:

- V. Mantık Çalıştayını Bildiri Kitabı, Ed: A. Kadir Çüçen, Sentez Yayıncılık, Bursa, Aralık 2016, ss. 286.
- VI. Mantık Çalıştayını Kitabı, Ed: Vedat Kamer, Şafak Ural, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2016, ss. 528.
- VII. Mantık Çalıştayını Kitabı, Ed: Vedat Kamer, Şafak Ural, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2017, ss. 804.
- VIII. Mantık Çalıştayını Kitabı, Ed: Vedat Kamer, Şafak Ural, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, ss. 622.

5 Ayrıca bkz:

- Handbook of the 5th World Congress and School on Universal Logic, Ed: Jean-Yves Beziau, Şafak Ural, Arthur Buchsbaum, İskender Taşdelen, Vedat Kamer, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 409.

X. Mantık Çalıştay1, 1 Eylül 2019'da kaybettiğimiz⁶ Antarktika Kutup Bilimsel Araştırmalar Merkezi (TAKBAM) Başkanı ve Mantık Derneği Kurucu Üyesi Mehmet Ali Türkel anısına, 26-27 Mart 2020 tarihleri arasında Kapadokya Üniversitesi evsahipliğinde gerçekleştirilecektir.⁷ Mantık severleri Kapadokya'ya bekliyor ve ilk Dünya Mantık Günü'ndeki⁸ (14 Ocak 2019) çağrımızı yineliyoruz: Türkiye'deki bütün mantıkçıları, mantığı olması gereken yere, birinci sıraya koymak için çalışmaya ve katkı sağlamaya davet ediyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Vedat Kamer
30.12.2019, Kartal-İstanbul

-
- Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi Bildiri Özetleri, Ed: Ayhan Bıçak, M. Cüneyt Kaya, Mehmet Güneç, Özgüç Güven, M. Ertan Kardeş, Nedim Yıldız, Cahid Şenel, Abdurrahman Aliy, N. Murad Omay, Vedat Kamer, Zeynep Düzen, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Nisan 2018, ss. 222.
 - Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı – Cilt 1: Türkiye'de Felsefe – İslam Felsefesi, Ed: Necati Murad Omay, Cahid Şenel, Arzu İbişi Temelli, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, ss. 182.
 - Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı – Cilt 2: Çağdaş Ontoloji Tartışmaları, Ed: Özgüç Güven, Egemen Seyfettin Kuşçu, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, ss. 206.
 - Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı – Cilt 3: Özne ve Metafizik, Ed: Mehmet Güneç, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, ss. 156.
 - Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı – Cilt 4: Çağdaş Etik ve Politik Felsefe, Ed: Murat Ertan Kardeş, Nedim Yıldız, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, ss. 226.
 - Uluslararası İstanbul Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı – Cilt 5: Çağdaş Mantık Tartışmaları, Ed: Mahbube Nazlı İnönü, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, ss. 250.

6 Bkz: <https://twitter.com/MantikDernegi/status/1168214898003927041>

7 Bkz: <https://calistay.mantik.org.tr/x-mantik-calistayi-katilim-cagrisi/>

8 Bkz: <https://mantik.org.tr/2019/01/14/dunya-mantik-gunu/>

IX. MANTIK ÇALIŞTAYI

18-19 Nisan 2019, Mardin

Düzenleyen Kurumlar

- Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğü
- Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Mantık Anabilim Dalı
- İstanbul Üniversitesi Mantık Uygulama ve Araştırma Merkezi
- Mantık Derneği

Düzenleme Kurulu

- Prof. Dr. Prof. Dr. Ahmet Ağırakça (Rektör, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Prof. Dr. Mücahit Kaçar (Edebiyat Fakültesi Dekanı, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Şafak Ural (Başkan, Mantık Derneği)
- Prof. Dr. Yücel Yüksel (Müdür, İstanbul Üniversitesi Mantık Uygulama ve Araştırma Merkezi)
- Doç. Dr. Yunus Cengiz (Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürü, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Kamuran Gökdağ (Felsefe Bölümü Başkanı, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Vedat Kamer (İstanbul Üniversitesi)
- Öğr. Gör. İbrahim Deniz (Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Arş. Gör. İbrahim Halil Çetres (Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Arş. Gör. Siraccetin Aslan (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Şafak Ural (Mantık Derneği)
- Prof. Dr. A. Kadir Çüçen (Uludağ Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zekiye Kutlusoy (Maltepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yücel Yüksel (İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet Ayhan Çitil (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Samet Bağçe (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nazlı İnönü (İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özgüç Güven (İstanbul Üniversitesi)

HEGEL'İN MANTIK BİLİMİ'NDE VARLIK, YOKLUK VE OLUŞ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bahadır SÖYLEMEZ*

ÖZ

Bu çalışmada, Hegel'in Mantık Bilim'ini oluşturan üç kitabın ilki olan 'Varlık Öğretisi'nin başlangıcında yer alan 'Varlık, Yokluk ve Oluş'un incelenmesi hedeflenmektedir. İncelemenin ana unsuru 'Varlık, Yokluk ve Oluş' olsa da bu unsur bir bütünlük içerisinde ele alınmaktadır. Bu bütünlüğün ortaya koyulabilmesi içinse şu soruların öne sürülmesi ve cevaplandırılması çalışmanın amaçladığı hedefin gerçekleştirilmesi açısından önemlidir: (1) Mantık Bilimi neden 'Varlık' ile başlar?, (2) Varlık nedir?, (3) Varlıktan Yokluğun çıkması ne demektir (nasıl olmaktadır)?, (4) Yokluk nedir?, (5) Varlık ve Yokluk'tan Oluş'un çıkması ne demektir (nasıl olmaktadır)?, (6) Oluş nedir? Çalışmanın izlenesinde, ortaya koyulan bu soruların cevaplandırılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın bir diğer ayağını ise yukarıda sıralanan soruların cevaplandırılabilme imkanını veren Hegel'in yöntem kavrayışının ele alınması oluşturmaktadır. Bu noktada, özel olarak Hegel'in Ansiklopedisinin ilk cildi olan Mantık eserinin 79-82 paragraflarında anlama, diyalektik ve spekülasyon üzerine yaptığı açıklamalardan yararlanılmaktadır. Bu bağlamda ortaya koyulacak olan ve de çalışma içerisinde cevaplanması hedeflenen sorular şunlardır: (a) Anlama

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü.
E-posta: bahadirsoylemez92@gmail.com

nedir?, (b) Diyalektik nedir?, (c) Spekülasyon nedir? Son olarak, Hegel'in izlencesinin neden bu şekilde olduğunun –başka bir şekilde olmadığı– ve bu izlencenin nasıl'lığının ortaya koyulabilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Mantık Bilimi, Varlık, Yokluk, Oluş, Anlama, Diyalektik, Spekülasyon

AN ESSAY ON BEING, NOTHING AND BECOMING IN HEGEL'S THE SCIENCE OF LOGIC

ABSTRACT

In this study, the aim is to view on the 'Being, Nothing and Becoming' that takes place at the beginning of 'The Doctrin of Being' which is the first book of Hegel's Science of Logic. Even if the main issue is the 'Being, Nothing and Becoming', it is considered within a holistic view. It is the important to carry out the aim of this study that some questions are need to be asked and answered in order to make real having a holistic view considered. These questions: (1) Why does The Science of Logic start with 'Being'?, (2) What is 'being'?, (3) What does to happen the 'nothing' from 'being' mean? How does it happen?, (4) What is 'nothing'?, (5) What does to happen the 'becoming' from 'being' and 'nothing' mean? How does it happen?, (6) What is becoming? In the study, it is aimed that to proceed with the answers of these questions. The other part of the study is to view on a deep comprehension which provides to answer the questions mentioned above. At this point, it benefits from explanations on understanding, dialectic and speculation taken place at 79.-82. paragraphs of Logic which is the first book of Hegel's Encyclopedia. At this context, an aim occurs to ask and answer some questions like: (a) What is 'understanding'?, (b) What is 'dialectic'?, (c) What is 'speculation'? In conclusion, the final aim is to explain why Hegel's proceeds with these like this way –not like another way– and how is to proceed with these like this way.

Keywords: Hegel, The Science of Logic, Being, Nothing, Becoming, Understanding, Dialectic, Speculation

Giriş

Hegel'in *Mantık Bilimi* adında iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri *Mantık Bilimi (Wissenschaft der Logik – The Science of Logic)* [Büyük Mantık] diğeri de *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi*'nin ilki olan *Mantık Bilimi (Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften Teil I, Wissenschaft der Logik – The Encyclopedia Logic (Part I Encyclopædia of Philosophical Sciences))* [Küçük Mantık] eseridir. Bu çalışmanın dayanağını bu iki eser oluşturmaktadır. Eserlerin hacimleri, isimlerinden de anlaşılacağı üzere, birbirinden farklı olsa da bölümlenimleri -temelde- aynıdır. İki eserin de ilk bölümünü 'Mantığın İlk Altbölümü' olan 'Varlık Öğretisi' oluşturmaktadır. Varlık Öğretisi, bir üçlemeyi imler: Nitelik/Belirlilik [qualität, quality], Nicelik/Büyüklik [quantität, quantity] ve Ölçü [Das Maß, measure]. Bu üçlemenin ilki olan Nitelik (Belirlilik / Bestimmtheit / Determinateness) de kendi başına bir üçlemeyi imlemektedir: Varlık [Sein, Being], Belirli Varlık [Das Dasein, Existence / determinate being] ve Kendi-için-Varlık [Das Fürsichsein, Being-for-itself]. Bu çalışmanın bağlamı, bu üçlemenin ilki olan 'Varlık' ile sınırlandırılmıştır. 'Varlık' da kendi içinde bir üçlemeyi imlemektedir: Varlık [Sein, Being], Yokluk [Nichts, Nothing] ve Oluş [Werden, Becoming]. Çalışma içerisinde, ele alınacak olan bu üçlemeden hareketle, hem Mantık Bilimi'nin başlangıcını oluşturan bu üçlemenin neden başlangıçta yer aldığına dair hem üçlemenin bir üçleme oluştuğusunun imkânına dair hem de bu imkânın neye dayandığına dair bir açıklama sunulması hedeflenmektedir.

Hegel, kanımızca düşünce tarihinde kendine yer edinmiş her filozof gibi, onun düşüncelerini ortaya çıkaran koşulları geliştiren tarih ile Hegel'dir. Hegel'de bu kanının kendine oldukça güçlü bir zemin bulduğunu söylemek mümkündür.¹ Kendinden önceki felsefeyle/filozoflarla kurduğu ilgi, Hegel'de olabildiğince açıktır ve bu açıklığın serimlendiği en önemli eser olaraksa onun "Felsefe Tarihi Üzerine Dersleri" gösterilebilir. Hegel'in Mantık Bilimi de Hegel'in düşüncesinde içerilen düşünce tarihinden, ona kadar gelen felsefeden ayrı düşünülemez. Nitekim Hegel Mantık Bilimi'nin Önsöz'üne şu sözler ile başlamaktadır: "Felsefi düşünme yolunun yaklaşık yirmi beş yıldır aramızda uğradığı tam dönüşüm, tinin öz-bilincinin bu zaman döneminde eriştiği daha yüksek duruş noktası bugüne dek Mantığın şekli üzerinde ancak çok az etkide

1 Stace, bunu Hegel'in başka bir şaşırtıcı yanı olarak niteler ve şaşırtıcı olan, Hegel'in "daha önceki filozofların en önemli kavramlarının adlarını kendi kategoriler listesine koyarak daha önceki bütün felsefeleri kendi sisteminde özümlediğini iddia etmesidir." Stace, *Hegel Üzerine*, çev. Murat Belge, 1986, s. 128.

bulunmuştur.”² Öne sürdüğü bu eksikliği gidermek Hegel’e kalmış gözükmektedir ve Pinkard’ın ifade edişiyile aktarılacak olursa, “hâlâ sadece Gymnasium öğretmeni olan ve üniversitede iş bulma özlemi henüz gerçekleşmeyen nispeten tanınmamış bir yazardan gelen büyük sözlerdir bunlar.”³

- 2 Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 15. Buradaki “yirmi beş yıl” vurgusunun altı çizilmelidir. 1770 yılının Ağustos ayında dünyaya gelen Hegel 11 yaşına geldiğinde, genel olarak felsefe tarihi özel olarak Alman İdealizmi için temel metinlerden biri olacak olan Kant’ın Saf Aklın Eleştirisi’nin ilk edisyonu yayımlanmıştı. 1787 yılında ise Kant’ın bu eserinin ikinci edisyonu yayımlanır, ki bu tarih Hegel’in 1812 tarihli Önsöz’ünden 25 yıl önceye tekabül etmektedir. Çalışmanın bağlamı Hegel ile Kant arasındaki bağın incelenmesi gibi projeyi kuşatamayacağından burada bu noktayı açıklamamakla birlikte, Hegel ile Kant arasındaki “güçlü” bağın altını çizmeyi gerekli görüyoruz. Hegel’in Kant’ı eleştirmesi normaldir, ki Hegel’i Hegel yapacak olan bu “ayrım”da kendini gösterir. Buna karşın Hegel’i Kant’ın tümden karşıtı haline getirmek ise Hegel’i, onu o yapan bağlardan koparmak anlamına gelecektir. Nitekim birçok çalışma, Hegel’in Kant ile kurduğu ilgiyi serimlemekte ve vurgulamaktadır. Mantık Bilimi özgülünde ise Michael Wolff’un yukarıda değinilen “son yirmi beş yıl” vurgusu ile başlayan ve Hegel’in Mantık Bilimi’ni Kant ile olan ilgisi içerisinde okuyan çalışmasına bkz. Wolff, “*Science of Logic*”, A. D. Laurentis, & J. Edwards içinde, *The Bloomsbury Companion to Hegel* (s. 71-101). Bloomsbury Academic, 2013.
- 3 Pinkard, *Hegel*, 2012, (M. B. Albayrak, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 328. Pinkard’ın ilgili kitabı, Hegel biyografileri arasında temel eserlerden biri olarak kabul görmektedir Kervegan, J-F. (2011). *Hegel ve Hegelcilik*. (Y. İsmail, çev.) Ankara: Dost Yayınları s. 9. Bu eser, Hegel’in düşüncelerinin gelişim sürecini, onun yaşamındaki önemli uğrak noktalarıyla bir bütünlük oluşturacak şekilde görmek açısından önemlidir. Hegel’in akademi içerisinde konumlanışı ve de konumlanamayışı, onun felsefesinin gelişimi açısından bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Onun “en tanındık, en bilindik ve en çok okunan ancak en az anlaşılan eseri” Pinkard, *Hegel’s Phenomenology The Sociality of Reason*. New York: Cambridge University, 1994, s. 1 olarak gösterilen *Fenomenoloji*’nin ortaya çıkışı da bu ipuçları üzerinden okunabilir. Hegel’in Gymnasium ve Üniversite arasında geçen sürüncemeli ve zorlu hocalık tecrübeleri içerisinde 1807 tarihli *Fenomenoloji* eseri, onun gözünde “felsefeye giriş” kitabı olsa da (Houlgate, 2013, s. 2), bu bakış açısı, zamanla evrilmiş; Gymnasium’dan üniversiteye geçişi sonrasında ondan vermesi istenilen derslerin içeriği, *Fenomenoloji*’nin hali hazırda tatmin edici olup olmadığını sorgulamasına sebep olmuştur. Hegel’den vermesi istenilen dersler “Bilimlerin Evrensel Tutarlılığının Bilgisine Giriş” ve “Mantık Alıştırmalarıyla Felsefeye Giriş”tir. Bu derslerin içeriklerinin hazırlanışı hızlı olmuş ve zamanla gelişmiştir. Hegel’in bu süreçte Mantık’ı merkeze aldığı, *Fenomenoloji*’den ise kısmi olarak yararlandığı ve özellikle “Bilimlerin Evrensel Tutarlılığının Bilgisine Giriş” dersi için “*dayanacağı bir metin olmayan Hegel, kendi siteminden bir toplama yapmak durumunda kalmış ve bunu “ansiklopedi” olarak tanımlamıştı*” Pinkard, *Hegel*, 2012, s. 323. Bu dönemde *Fenomenoloji*, Hegel’in gözünde sistem içerisinde yeri tam olarak belirlenemeyen bir eser haline gelir. Hegel’in *Fenomenolojisi* “başka bir eserle karşılaştırılmayacak bir tarzda yazılmış bir felsefe kitabı” olarak değerlendirilmekte (Pinkard, *Hegel’s Phenomenology The Sociality of Reason*. 1994, s. 1) ve “benzersiz bir eser” olarak nitelendirilmektedir (Kainz, *Hegel’s Phenomenology, Part 1: Analysis and Commentary*. Alabama: The University of Alabama Press, 1979, s. 6); ancak bu

Hegel'in sözleri 'büyük sözler' olarak nitelendirilebilir dursa da o, sözleriyle, kendisine düştüğünü öne sürdüğü sorumluluğu ifade etmekte ve bu sorumluluğun ürünü olarak eserlerini ortaya koymaktadır. Mantık Bilimi, bu sorumluluk içerisinde, "saf düşüncenin ülkesi"⁴nin irdelenmesi olarak konumlanmaktadır. Bu çalışma, saf düşünce ülkesinin başlangıç noktasından hareket etmeyi, bu başlangıcı değerlendirmeyi, saf düşünce ülkesinin başlangıcında karşılaşılan saf Varlık'ı incelemeyi hedeflemektedir. Bu hedef, aynı zamanda, Hegel'in "inceleme" tarzını da değerlendirmeyi ve bu değerlendirmeyi, incelemenin kendisinde sunabilmeyi de içermektedir.

Mantık Bilim'inde Başlangıç ve Saf Varlık

Hegel'e göre Mantık Bilimi'nin başlangıcı 'saf Varlık'tır. Peki neden? Saf Varlık, tüm içeriğin soyutlanmasından geriye kalandır. Saf Varlık, dilde ifade edilen her bir unsurun temel taşıyıcısı olan 'Var'dan bu unsurların soyutlanmasından geriye kalandır. Dolayısıyla geriye kalan, içeriksiz varlık, yani saf varlıktır. Düşüncenin içeriği olan her şeye ve düşüncenin kendisine de 'Var' eşlik eder. Örneğin; düşünce üzerine düşünürken de önümde duran masa üzerine düşünürken de onu 'Var' olarak alımlar, deneyimler, dile getiririm. Bu 'Var' olanların, kendilerine 'Varlık'ın eşlik ettiklerinin dışlanması ile elde kalan 'Varlık', 'saf Varlık'tır; ki onun belirlenimi ve içeriği yoktur. Bu yüzden de belirsizdir, çünkü onu belirli yapan tüm içerikten yalıtılmıştır.

Neden başlangıç saf varlık ile yapılmalıdır? Hegel açısından bunun cevabı, saf varlığın, geriye götürülemez oluşudur. "Eğer arı belirsizlik olmasaydı, eğer belirli olsaydı, dolaylı bir şey olarak, şimdiden daha ileri götürülmüş bir şey

'yeni'lik sadece okuyucusuna değil yazarına da etki de bulunmuş gözükmektedir. Her ne kadar Hegel'in yapıtından vazgeçtiğini söylemek mümkün olmasa da verdiği dersler üzerinden, takip ettiği ve öğrencilerine takip ettirdiği metinler üzerinden söylenecek olursa Fenomenoloji'nin bir nebze geri planda kaldığı görülebilmektedir. Hegel'in *Fenomenoloji* eseriyle kurduğu ilgiyi belirli bir bağlama oturtmak, çalışmamız açısından, Mantık Bilimi Hegel düşüncesindeki konumlandırmak açısından önemlidir. Hegel *Fenomenoloji* ile olan bağımlı koparmaz, bunu öne sürmek de güç gözükmektedir. Bununla birlikte bir "sistem filozofu" olarak anılan Hegel'in böyle anılmasının zeminin *Fenomenoloji* ile birlikte ve belki de daha çok özel olarak *Mantık Bilimi* genel olarak *Ansiklopedi* durmaktadır denebilir.

- 4 (Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 34; Hegel G., *The Science of Logic*, 2010, s. 29. Hegel burada Mantık'ın saf aklın sistemi olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. John W. Burbidge, Hegel için Mantık'ın kendinde düşünmenin düşüncesi olduğunu ifade eder ve bunu şu şekilde açıklar: "Yani, düşünme süreci, onun ayırt edici ve ilişkili olma yollarının tanımlanması (belirlenmesi) üzerine düşünürüz." Burbidge, "Hegel's Conception of Logic". F. C. Beiser içinde, *The Cambridge Companion to Hegel* (s. 86-102). Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 94).

olarak alınır⁵ ve bu nedenledir ki bilimin başlangıcı, bu geriye götürülemez olan ‘saf Varlık’tır; daha doğru bir ifadeyle, ‘saf Varlık’ soyutlamasıdır. ‘Saf Varlık’ ifadesi ile dolaysız bir başlangıç imlenirken, ‘Saf Varlık soyutlaması’ ifadesiyle dolaysız olarak imlenenin dolaylılığı daha şimdiden ortaya koyulmuştur. Ancak bu dolaylılığın açılması Saf Varlık’ın ele alınışında, süreçte kendisini serimleyecektir. Bununla birlikte saf Varlık, belirlenimsiz olandır, ki saf Varlık’ın başlangıçta yer almasının nedenlerinden biri, dolaysızlık ile birlikte, bu belirlenimsizliktir. Orman’ın da belirttiği üzere, “Felsefi düşünmenin başlangıcını oluşturan bu en soyut aşamasında, böyle başkası tarafından sınırlanmamış bir varlık bütünüyle belirlenimsiz olmak zorundadır.”⁶ Ancak, Orman’ın da vurguladığı üzere, saf Varlık’ın belirlenimsizliği onun belirlenimidir; saf Varlık belirlenimsizlik olmakla belirlidir.⁷ Bununla birlikte Mantık, bir kategoriler dizgesi olarak ele alındığında, başlangıç sorunu, bir ‘ilk’ kategori arayışına cevap olarak da düşünülebilir. Böyle düşünüldüğünde, ilk kategori olarak karşımıza çıkacak olan varlıktır, yani saf Varlık. Varlık, diğer tüm kategorilerin zorunlu zemini olarak görülmektedir.⁸

Hegel Küçük Mantık’a şu sözler ile başlamaktadır: “Felsefe, diğer bilimlerin sahip olduğu, tasarım yoluyla dolaysızca verili nesnelere önvarsayma avantajından yoksundur.”⁹ Felsefenin yoksun olduğu bu avantaj, aynı zamanda, Mantık Bilimi’nin neden ‘saf Varlık’ ile başladığına dair de bir açıklama imkânı sunmaktadır. Avantajın yoksunluğu, önvarsayılanların bilgi düzeyine taşınması talebini doğurmakta ve bu nedenle bir başlangıç noktasına gidilmektedir, ki bu başlangıç noktası daha fazla geriye götürülemeyen olmalıdır. Hegel, felsefede nesnelere ile olan tanışıklığı yadsımaz ama sorun tam da tanı-

5 Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 53.

6 Orman, “Hegel Felsefesinde ‘Başlangıç’ Sorunu”. B. A. Çetinkaya, & A. E. Şekerci içinde, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni - Yeniçağ Düşüncesi* (s. 445-465). İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s. 450.

7 “Hegelci mantık açısından belirlenimsiz ve içeriksiz varlıktan belirlenimli ve içerikli varlığa ilk adım: ‘Belirlenimsizlik’ de bir belirlenimdir. Belirlenimsizlik belirlenimlikten ve varolan somut gerçeklikten hareketle yapılmış bir soyutlamadır.” Orman, “Hegelci Diyalektikte ‘Bir Şey’ ve ‘Başkası’”. B. A. Çetinkaya içinde, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni - Yeniçağ Düşüncesi* (s. 465-489). İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s. 468.

8 “Böylece varlığın bütün öteki kategorilerin önkoşulu ve onlara öncel olduğunu görüyoruz. Örneğin nicelik, nitelik, neden, töz, hepsinin önkoşulu varlıktır. Bir neden, varlığın özel bir çeşididir. Varlık fikri olmadan neden fikri düşünülemez. Ama bunun karşısı geçerli değildir. At fikrini bilmeden hayvanı bilmek nasıl mümkünse, karışık neden fikrini bilmeden de varlık fikrine varılabilir. Aynı şekilde, varlık fikri olmadan nicelik fikri de bilinemez. Aynı şey bütün öteki kategoriler için de geçerlidir.” Stace, 1986, s. 146.

9 Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*. T.F. Geraets; W.A. Suchting; H. S. Harris, çev. Indiana: Hackett Publishing Company, 1991, s. 24, §1.

şıklığın bilgi ile karıştırılmasıdır: “Genel olarak tanınan *tanınan* olduğu için *bilinen* değildir.”¹⁰ O halde tanınan ile olan ilgi, tanınan ile sınırlanmamalı; tanınan –özel olarak felsefede– bilineye dönüştürülmeli, bilinen kılınmalıdır denebilir. O halde *tanınan* ‘var/varlık’ da *bilinene* dönüştürülmelidir ve Mantık Bilimi’nin serüveni, genel olarak ifade edilecek olursa, bizi böyle bir dönüştürmeye eşlik ettirmektedir diyebiliriz. Ancak bu eşlik etme, aynı zamanda, bu dönüşümün nasıl olduğuna dair bir kavrayışı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle çalışmamızın bağlamı dahilinde incelenecek olan Varlık-Yokluk-Oluş’un incelemesine geçmeden önce, ilk olarak, Hegel’in Anlama, Diyalektik ve Spekülasyon arasında yaptığı ayrımı ve birliktelik vurgusunu ele alma- nın gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anlama, Diyalektik ve Spekülasyon

Bu başlık altında anlama, diyalektik ve spekülasyon ilişkisi, Küçük Mantık içerisinde yer alan “*Mantık*’ın Bölümleri ve Daha Kesin Kavramı” içerisinde yer alan pasajlar (79-82) üzerinden incelenecektir. Hegel, ilgili bölüme şu sözler ile başlamaktadır: “Mantıksal olan formu bakımından üç yana sahiptir: (a) soyutlama ya da anlama, (b) diyalektik olan ya da negatif akılsal ve (c) spekülasyon ya da pozitif akılsal”¹¹ Mantıksal olan, burada, sadece öznenin aklına yüklenen, öznedeki olan, öznenin –tek tarafı– sahip olduğu bir şey olarak görülmemektedir. Hegel –yukarıdaki aktarımın devamında–, bu üç yanın, Mantık’ın bölümleri olmadığını ancak “doğru ya da hakiki olan her şeyin, her kavramın, eş deyişle mantıksal olarak gerçek olan her şeyin momentleri” olduğunu açıklar.¹² Bu açıklama, aynı zamanda, Hegel’in birçok yerde kullandığı bilindik sözünü anlamak açısından önemli durmaktadır: “Akılsal olan edimsel, edimsel olan akılsaldır.”¹³ Bununla birlikte bu ‘üç yan’a dair söylenenlere

10 Hegel G. W., *Tinin Görüngübilimi*. (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: İdea Yayınevi, 2011, s. 27, §31. Tanınan [berkannt/familiar] ve bilinen [erkannt/known] ayrımı, Hegel’in yukarıda anılan diğer bilimlerle felsefe arasında önvarsayma üzerinden kurduğu ayrım ile de ilgi içinde durmaktadır. Bu nedenle, Hegel’in temel hedefinin, tanıdık olanı inceleme ile bilineye dönüştürme olduğu söylenebilir. Benzer bir vurgu ile Houlgate de Hegel’in Mantık Bilimi’nde erkannt ve berkannt ayrımının altını çizmektedir. Bkz. Houlgate, *The Opening of Hegel’s Logic: from being to infinity*. Indiana: Purdue University Press, 2006, s. 9-11.

11 Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*, 1991, s. 125, §79.

12 Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*, 1991, s. 125, §79.

13 Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich, das ist vernünftig. Grundlinien de Philosophie des Rechts, Werke, vol. 7. s. 24 / What is rational, is actual; and what is actual, is rational. Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*, 1991, s. 29, §6 / What is rational is real; And what is real is rational. Hegel G., *Philosophy of Right*, 2001, s. 18 / Akli olan gerçektir ve gerçek olan aklidir. Hegel G.

dönüldüğünde, Hegel'in bu üç yanı açıklamaya geçmeden önce önemli görülebilecek bir vurgu yaptığı dikkati çeker:

Onların (üç yanın) tümü ilk momentin, yani anlamının altına düşürülebilir ve bu yolla onlar birbirlerinden ayrı olarak tutulabilir, fakat onlar, böyle olduğunda, doğrulukları içerisinde değerlendirilemezler. – Mantıksal olanın bölünmesi gibi, burada onun belirlenimleri üzerine yapılan açıklamalar da bu aşamada sadece öngörü düzeyinde ve betimleyicidir.¹⁴

Yukarıdaki alıntı iki cümleye bölündüğünde, ilk cümlemin önemi şudur: Anlama, tek başına yeterli gözükebilir ve tek başına 'işler' de, lakin bu eksik ve tek başınalık doğruluğu yadsır. Bu nokta, yukarıda değinilen mantıksal olanın sadece öznenin tek yanlı belirlenimi üzerinden anlaşılacağı vurgusu ile birleştiğinde söylenebilir ki, mantıksalın üç yanı anlama ve dolayısıyla anlamının etkinliği altında topladığında tek yanlı olmayan mantıksal tek yanlı hale dönüşür, ki bu da alıntıda geçen 'doğrulukları içerisinde değerlendirilemezler' ifadesiyle örtüşmektedir. İkinci cümleye gelindiğinde ise, öngörü ve betimleme ifadeleri dikkat çekmektedir. Hegel, açıklamada yapılan öncelemenin, aslında bir geçerliliği olmadığı kanısındadır. Çünkü yapılan önceleme, önceleme düzeyinde kaldığı sürece bir şey ifade etmemektedir. Bu nedenle öncelemeler incelemede kendini aklamalı ve tanıtlamalıdır.¹⁵ Buradan hare-

W., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. (C. Karakaya, çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2015, s. 35 / Burada 'vernüntig' ifadesini 'akılsal' ile karşılamayı uygun gördük, ki bu hem İngilizcedeki hem de Türkçedeki karşılamalara uygun düşmektedir. 'Wirklich' ifadesini ise daha çok 'actual'e uygun düşecek şekilde 'edimsel' ifadesiyle karşıladık, ki bu da Orman'ın ilgili metnin sonuna "Bazı Almanca Terimlerin Türkçe Karşılıkları" başlığı altında 'wirklichkeit'a düşürdüğü karşılıkla da örtüşmektedir. Orman, "Hegelci Diyalektikte 'Bir Şey' ve 'Başkası'", 2015, s. 488. Bu akılsal olan, sadece özneye ait gözükmemektedir. Nitekim bu, bir noktada, onun Kant ve Aristoteles'in kategori kavrayışlarının birleştirmesinin de yolunu açacaktır. "...kategori ... ne Aristotelesçi anlamıyla bilince karşıt olarak varlığın bir özsel biçimi şeklinde değerlendirilir ve ne de Kant'ın tek yanlı idealizminde anlaşıldığı şekliyle yalnızca bilincin bir biçimi olarak değerlendirilir." Özcangiller, "Hegel'in Fenomenolojisi'nde Özne Sorunu". Doktora Tezi. İstanbul, 2016, s. 188. Bu husus, hem Hegel'in kategorilere dair kavrayışının hem de özel olarak Hegel'in Kant ile kurduğu ilginin ve Kant'a dair yaptığı öznel idealizm – kötü idealizm göndermesinin anlaşılması için önemli olsa da çalışmanın bağlamı, bu noktanın detaylı bir şekilde ele alınmasına izin vermemekte, bu nedenle sadece değini düzeyinde kalınmaktadır.

14 Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*, 1991, s. 125, §79.

15 Hegel'in mantığın bölünmesi dair eserinin başında yaptığı bildirim söylenmek isteneni açık kılmak için kullanılabilir: "Mantığın burada verilen bölümleri, tıpkı düşünme yetisi üzerine bu noktaya dek süren bütün tartışma gibi, salt bir önceleme olarak

ketle, Hegel'in izlencesi takip edilerek, ilk olarak anlamaya dair açıklamaların değerlendirilmesine geçilmektedir.

Büyük Mantık içerisinde Hegel anlamaya dair bir tanım öne sürmektedir: "Anlama belirler ve sabit belirlenimlere tutunur."¹⁶ Anlamanın belirlemesi, bu belirlenimlerin sabit olması ve bunun da ötesinde bu sabit belirlenimlere tutunması ne demektir. Anlamanın etkinliği, sınırlamaktır. Sınırlama ile yeni bir şey söylenmemektedir, çünkü 'belirleme' bir sınır çeker; sınırı belli olmayanın, belirli sınır altına düşürülmesidir. Anlamanın nesnesi olanı ne böyle bir belirlenim altına düşürmesinde ne altına düşürdüğü bu belirlenim üzerinden nesnesini anlamasında bir problem yoktur. Neticede bu, anlamanın etkinliğidir. Problem, anlamanın bu etkinliğinin etki alanının mutlaklaştırılması gibi durmaktadır. Söylenmek istenen şudur ki, anlama olağan etkinliğinde bir işleve sahiptir ama ne bu etkinlik ne de işlev her şeydir. Dolayısıyla anlamada açığa çıkan problem, eğer bir problem ortaya koyulacak olursa, anlamanın etkinliğinin mutlaklaştırılması olarak ifade edilebilir. Bu mutlaklık iddiası, anlamaya dışarıdan eklenir. Anlamanın etkinliği ise bu dünyayı anlamaktır ve anlar da. Ancak bu dünyayı anlama etkinliğinde belirlenim altına düşürdükleri kendi iç hareketleri yoluyla bu belirlenimi aşar. Burada Hegel'in bir üçleme koymasının temel nedeni olarak, düşüncenin -sadece- anlamanın etkinliği olarak anlaşılmasını eleştirmesi gösterilebilir. Düşünce, salt anlamanın etkinliği üzerinden anlaşıldığı vakit, bu etkinliğin dışına düşen düşünce olmayan ya da yukarıda değinildiği üzere etkinlik yoluyla ortaya çıkan çelişkiler çözümsüz olarak nitelendirilebilir: "Kuşkusuz düşünme kesin olarak anlamanın etkinliği ile başlar, fakat orada durmaz ve Kavram sadece bir anlama belirlenimi değildir."¹⁷ Anlamanın etkinliği, öyle ki, içinde yer aldığı bütünlük ile birlikte anlaşılmadığı sürece düşünce için bir 'başlangıç' noktası olmaktan da çıkacaktır. Düşünmenin salt anlama olmadığı öne sürümü, onun bu başlangıçlığını yadsımamakla birlikte, 'tek' olarak koyulduğunda ve bu yolla düşünmeye eşlendiğinde anlamanın tek-yanlılığından başka bir sonucu ortaya çıkarmayacaktır. Bu tek-yanlılık 'olumsuz' bir şey değildir, tek-yanlı olanın tek-yanlı

görülmelidirler; ve aklanması ya da tanıtlanması ilk kez düşüncenin kendisinin ayrıntılı bir irdelenişinden çıkabilir; çünkü felsefede tanıtılma nesnenin kendini nasıl kendisi yoluyla ve kendi içinden ne ise o yaptığını göstermek demektir." Hegel G., *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi 1*, 2004, s. 159, §83. Bu kısımda biz de önceleme düzeyinde kalacağız ve bu yolla, Hegel'in anlama, diyalektik ve spekülasyon kavrayışını, daha doğrusu kavrayışına dair sunduğu açıklamayı ele alacağız. Bunu takiben Varlık-Yokluk-Oluş'un ele alınışında burada önceleme düzeyinde kalanın kendini tanıtlayışını göstermeyi hedeflemekteyiz.

¹⁶ Hegel G., *The Science of Logic*, 2010, s. 10.

¹⁷ Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*, 1991, s. 125, §80.

olduğu görülmediği sürece. Anlamanın etkinliğinin sonucu olarak belirlenim altına düşen, altına düştüğü belirlenimi aşar. Bu da anlamanın çözemeyeceği bir problemi ortaya çıkarır; anlamanın içine düştüğü “ya – ya da” çıkmazının çözümü için “hem – hem de”nin ortaya koyulması gerekmektedir. Daha önce aktardığımız “anlama belirler ve sabit belirlenimlere tutunur” aktarımı bu noktada genişler: “*Anlama* [das Verständige] yanı katı belirliliklere ve başkalarından ayrılıkları içindeki Kavramlarda durup kalır; *eytişimsel(diyalektik)* [das Dialektische] yan onları geçiş ve çözülüşleri içinde gösterir; *kurgul(spekülatif)* [das Spekulative] ya da ussal yan karşıtlık içindeki birliklerini ya da çözülüş ve geçişte olumlu olanı kavrar.”¹⁸

Diyalektik, anlamanın etkinliğinden bağımsız değildir ve hatta bu etkinliğin içinden çıkar; onun ürünü ve sonucudur. Anlamanın etkinliği, düşünmenin nesnesi olanı belirlenim altına düşürmek olarak aktarıldığında, burada belirlenimin düşünmenin nesnesine değil düşünmeye ait olduğu görülebilir. Düşünmenin nesnesi bu belirlenim altına düşürüldüğünde anlaşılır olur, çünkü belirlenim üzerinden düşünme onu kendisinin belirlenimi altına düşürür, başka bir ifadeyle kendisinin kılar. Anlama ile diyalektik arasındaki ilişki ve geçiş de burada kendini gösterir. Bu noktada Orman’ın “Her belirlenim olumsuzlamadır / Omnis determinatio est negatio” sözü üzerinden Spinoza ile Hegel arasındaki ilginin altını çizdiği kısım, konuya dair açıklayıcı olacaktır:

[Hegel’e] göre bu önerme bize şunu anlatır; uzam ve zaman içinde ya da dahası düşünce belirlenimi olarak varolan her şey kendisi olmayan bir evrenle, başkalıkla tanımlı ve sınırlıdır. Sınırlı ve sonlu olmak ve kendi olumsuzunu zorunlu olarak karşısında bulmak, her belirlenimli varlığın, yani gerçekliğin vazgeçilmez bir özelliğidir.¹⁹

Dolayısıyla diyalektik yan, belirlenimli varlığın belirlenimli yapısı nedeniyle ortaya çıkan zorunlu sonucun kavrayışı için temel unsur olarak gözükmektedir. Buraya kadar olan kısımdan hareketle şu söylenebilir ki, var olanın anlamanın etkinliğine konu olması ve bu etkinlik yoluyla düşünce belirlenimi altına getirilmesi ne kadar zorunluysa bu belirlenimli var olanın kendi olumsuzunu kendi içinde taşıması ve kendisi yoluyla kendi belirlenimini ortadan kaldırması da zorunlu gözükmektedir. Bu zorunluluk, kendisini diyalektik altında sunulmaktadır. Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri eserinde diyalektikten ne anladığını şu şekilde ortaya koymaktadır:

18 Hegel G. W., *Felsefi Propedeutik*. (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 21, §12.

19 Orman, “Hegel Felsefesinde ‘Başlangıç’ Sorunu”, 2015, s. 449.

Kavramın hareket ettirici prensibine, evrenselin özelliklerinin yalnızca analizi değil, aynı zamanda meydana getirilmesi anlamında olmak üzere, diyalektik adını veriyorum. Bu, duyguya, dolaysız bilince verilmiş bir prensibi veya bir objeyi dağıtan, karıştıran, sarsan ve bir zıttın dedüksiyonundan başka bir şeyle meşgul olmayan bir diyalektik-kısaca, Platon'da sık sık rastlanan şekliyle negatif bir diyalektik-değildir. Bu tür diyalektik, hareket noktası olarak aldığı bir fikrin aksine ulaşmayı veya eskilerin şüpheciliği gibi katı ve kararlı ise, bu fikrin kendi içinde çelişkili olduğunu göstermeyi nihaî amacı olarak görebilir, yahut da takribi bir hakikatle yetinecek kadar-modern yarı yolcu tutum-ılımlı ve kararsız olabilir. Halbuki, kavramın yüksek diyalektiği, determinasyonu salt bir sınır olarak, bir zıtlık olarak meydana getirmek değildir, aynı zamanda, onun pozitif muhtevasını ve sonucu çıkarmak ve kavramaktır, çünkü ancak bu suretledir ki, diyalektik, bir gelişme ve bir immanent ilerleme olur. Ayrıca, bu diyalektik, sübjektif bir müdrikenin dış faaliyeti değil, dallarını ve meyvelerini organik bir şekilde üreten bir düşünce muhtevasının öz ruhudur.²⁰

Hegel'in diyalektiğe dair doğrudan ve uzun uzadıya söyledikleri sayılıdır ve bu pasaj bu açıdan önemlidir. Bununla birlikte diyalektiğe dair dikkat edilmesi gereken ayrımlar da ortaya çıkmıştır. İlk olarak negatif değişimiyle negatif ve pozitif diyalektik ayrımı öne sürülür. Buna göre, negatif diyalektik, değillemeci ama sonuca ulaşamayan diyalektiktir. Bu diyalektik türü Platon ile eşleştirilir.²¹ Ancak bu türün uç örneği olarak kuşkuculuğa işaret edilir, ki Küçük Mantık üzerinden incelenen pasajda da kuşkuculuk vurgusu ile karşılaşılmaktadır. Kuşkuculukta, yukarıda da değinildiği üzere, amaç değilleme üzerinden hiçliğin gösterilmesidir. Kuşkuculuk “ya – ya da”dan “hem – hem de”ye giden yolda “ne – ne de” basamağı olarak ifade edilebilir:

20 Hegel G. W., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 2015, s. 66, §31.

21 Hegel burada Platon'a sadece değinmiş olsa da hem Mantık Bilimi içerisinde hem de detaylı bir şekilde Felsefe Tarihi Üzerine Dersler'inde Platon ve Diyalektik konusunu detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu nedenle yukarıdaki alıntıda Platon ve negatif diyalektik ilişkisi burada sadece bir değini olarak kalmakta, konunun detaylandırılması ise adı geçen diğer eserler üzerinden sağlanmaktadır. Bkz. Hegel G., *Felsefe Tarihi – Platon'dan Orta Çağ Felsefesine* Cilt 2. D. B. Kılınç, çev. İstanbul: NotaBene, 2019, s. 48-66; Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 39; 78; Hegel G. W., *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*, 1991; *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* 1, 2004 §48; §81; Hegel G. W., *Tinin Görüngübilimi*, 2011, s. 53, §71vb.

Diyalektik dolaysızca alındığında olumsuz bir devim olarak bilince ilkin onu teslim alan ve onun kendisi yoluyla olmayan bir şey olarak görünür. Buna karşı bu olumsuz devim *Kuşkuculuk* olarak bir özbilinç kıpırmasıdır ki, onun için, nedendir bilinmez, gerçeğinin ve olgusalının yitmesi söz konusu değildir, ama özgürlüğünün pekinliği içinde, olgusal olduğunu ileri süren bu ‘başkası’ nı yitmeye kendisi bırakır. Kuşkuculuğun yitmeye bıraktığı salt genelde nesnel olan değil, ama onunla kendi ilişkisi – ki bu ilişkide o *başkası* nesnel olarak geçerlidir ve geçerli kılınır –, öyleyse ayrıca *algılaması*, ve bunun yanı sıra yitirme tehlikesinde olduğu şeyi, e.d. *sofistliği pekiştirme çabası*, ve dahası, *kendisinden belirlediği ve sarıldığı gerçekliktir* [...].²²

Diyalektik ve kuşkuculuk arasındaki karşıtlık ve ilginin anlaşılması için Hegel’in temel kavramlarından biri olan “Aufhebung/Aufheben” a başvurmak yerinde olacaktır. Bu, aynı zamanda, diyalektik ile spekülasyon arasındaki ilgiyi ortaya koymak açısından da önemlidir. Aufhebung/Aufheben, ‘içererek ortadan kaldırma’ olarak anlaşılabilir.²³ Aufhebung, olumsuzlamanın hiçliği

22 Hegel G. W., *Tinin Görüngübilimi*, 2011, s. 135, §204.

23 Burbidge, Aufheben’i, Hegel’in cephaneliğindeki temel silah olarak değerlendirmektedir. Inwood ise *heben* fiilinin kaynağına gidildiğinde korumak, yakalamak anlamına gelebilecek sözcüklerle ilişkili olduğunu; ancak anlamının evrildiğinin, birçok anlamı olduğu için de bunları birleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Magee’de ise Aufheben’in İngilizce karşılığının (sublation) köklerine dair veriler sunmaktadır. Üç Hegel sözlüğünde de benzer vurgu ve açıklamalarla karşılaşılmaktadır. Aufheben/Aufhebung sözcüğünün üç temel Hegel sözlüğünün sublation/sublate maddelerine bakıldığında “ortadan kaldırmak/yükseltmek, yürürlükten kaldırmak/iptal etmek/askıya almak, tutmak/korumak/saklamak/muhafaza etmek” anlamına gelecek ifadelerle karşılaşılmakta; bunlara ek olarak Orman’ın karşılık önerisi de” Kaldırarak-içermek, dolayımak” şeklindedir. Inwood, *A Hegel Dictionary*. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1999, s. 283; Burbidge, *Historical Dictionary of Hegelian Philosophy*. USA: Scarecrow Press, 2008, s. 177; Magee, *The Hegel Dictionary*. London: Continuum International Publishing Group 2010, s. 238; Orman, *Hegelci Diyalektikte ‘Bir Şey’ ve ‘Başkası’*, 2015, s. 488). Aufheben’a dair Hegel’in açıklaması içinse bkz. [“Oluşun Ortadan Kalkması/Sublation of becoming” başlığını takip eden not] Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 79; Hegel G., *The Science of Logic*, 2010, s. 81. Tüm bunlara ek olarak, Orman’ın Aufheben’a dair açıklamasını aktarmanın konuyu daha açık kılacağı kanısındayız: “Almanca bir yasa “Aufhebung” edimine tabi tutulduğunda, yürürlükten kaldırılmış ve yerine yeni yasa getirilmiş olur. Eski yasa tümüyle ortadan kaldırılmış, mutlak yokluğa dönüştürülmüş değildir. Eski yasa yürürlüğünü yitirmiş ve bu anlamda ortadan kalkmış olsa da, yeni yasanın eleştirel ruhunda özümsemiştir. Bu edimde hem eski yasanın olumsuzlanması hem ilk olumsuzlamanın olumsuzlanması söz konusudur.” Orman, *Hegel’in Mutlak İdealizmi*. İstanbul: Belge Yayınları, 2015, s. 115.

gitmediğinin ifadesidir, ki böylelikle olumsuzlamada olumsuzlanan ortaya çıkanda içerilir. Dolayısıyla kuşkuculuğun hiçlik sonucundan ayrı bir sonuç elde edilir. Ortada salt değilleme yoktur; yani ‘ortadan kaldırma’da durulmaz. ‘Ortadan kalkan’, ‘ortaya çıkan’da ‘içerilir’. Diyalektiğin olumlu sonucu, onu kuşkuculuktan ayıran bu olumlu yandır. Dolayısıyla olumsuzlama, aynı zamanda, peşi sıra gelen bir olumlama. Bu olumlama, olumsuzlananın olumsuzlanmasının ürünüdür, ki bu da anlamadan diyalektiğe geçişten sonra ifade edilen diyalektik ile spekülasyon arasındaki geçişe gönderimde bulunmaktadır.

Spekülasyon ya da pozitif akılsal, aslında, negatif akılsalın yani diyalektiğin sonucundan hareketle ‘birlik’in ifadesinden öte bir şeyi imlemez gözükmektedir. Dolayısıyla, negatif akılsal, aynı zamanda, pozitif akılsaldır da denebilir. Çünkü negatif yanını kendi içerisinde aşar, ki diyalektik bu negatifte durulmaması ve negatifteki pozitif olanın görülmesidir. Spekülasyon, anlamının belirleniminin olumsuzlanması yoluyla kendini gösteren diyalektiğin olumsuz sonuçta kalmayıp olumsuzlamanın olumsuzlanması yoluyla elde edilen olumlu sonucun, tüm süreç ile olan birliğini anlatır. Ancak Hegel’in felsefesi açısından temel problemlerden biri, spekülatif olanın ifade yoluyla aktarımıyla ilgili gözükmektedir. Burbidge, spekülatif aklın (Die spekulative Vernunft) diyalektik karşıtlıkların birleşik bir bütün olarak kavranması olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Bu, kavrama olarak ifade edildiğinde belirli düzeyde de olsa bir açıklık kazanabilse de temel sorunun kavrananın dile getirilmesi olduğu söylenebilir.²⁵ Bu kavrayışta karşıt olarak görülenlerin bir bütün olarak kavranışı söz konusudur ki, bu bütünlük içerisinde hem karşıtların özdeşliği gösterilir hem de karşıtların ayrılığı korunur. Bu nokta, Hegel’in terminolojisinde vurgulanan ‘ayırmda özdeşlik’ olarak da ifade edilebilir. Hegel’e göre spekülasyon, “kesinlikle Anlağın ötelere geçemediği o karşıtlıkları (dolayısıyla öznel ve nesnel arasında olanı da) ortadan kaldırılmış olarak kendi içinde kapsayan ve tam bu nedenle kendini somut olarak tanımlayan bir şeydir.”²⁶ Ancak bu tanıtlamanın ifade edilmesindeki güçlüğün farkında olan Hegel, spekülatif bir içeriğin tek-yanlı bir önermede anlatılamayacağını altını çizer²⁷, ki bu da anlama ile spekülasyon arasındaki ilişkiye dair önemli bir ipucu sunar.

24 Burbidge, *Historical Dictionary of Hegelian Philosophy*, 2008, s. 172.

25 Spekülatif olanın kavranması, ne olduğu vb. üzerine –çalışmanın bağlamı dolayısıyla– detaylı bir açıklama sunulamamakla Hegel’in spekülasyon/spekülatif/kurgul/kurgu teriminin yanlış anlamalarını tartıştığı, ‘spekülasyon’ salt öznel bir şey sanılmasına karşın nesnellikle olan ilgisine dair değinilerde bulunduğu kısımlar için bkz. Hegel G., *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* 1, 2004, s. 157, §82.

26 Hegel G., *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* 1, 2004, s. 158, §82.

27 Hegel G., *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* 1, 2004, s. 158, §82.

Hegel bunu şu şekilde örneklendirir: “Örneğin eğer Saltık öznel ve nesnelin birliğidir dersek, bu hiç kuşkusuz doğrudur; ama gene de burada yalnızca *birlikten* söz edilmiş ve onun vurgulanmış olması ölçüsünde tek-yanlıdır; oysa gerçekte öznel ve nesnel yalnızca özdeş değil ama o denli de ayrıdırlar.”²⁸

Anlama yargı’lar, yargısı kendi içinde olumsuzunu içerir; bu olumsuzun olumsuzlanması ve bir olumlu sonuç olarak ifadesi diyalektiktir; diyalektik yoluyla ortaya çıkan olumlu sonuç karşıtların ilişkisidir, ki bu ilişkinin hem birlik hem ayırım üzerinden bir bütün olarak kavranması spekülasyon yoluyla olur. Çalışmamız bağlamında anlama, diyalektik ve spekülasyon hakkında yapılan açıklamaların yeterli olduğu kanısındayız. Bununla birlikte, Hegel’in bu kısmın başında aktarılan sözü burada hatırlanmalıdır: Yapılan açıklamalar henüz öngörü düzeyinde ve betimleyicidir. Şuana kadar yapıldığı varsayılan betimleme, betimleme olmak bakımından yeterli gözükse de Hegel’de ‘betimleme’ bu bağlamda içerdiği anlam açısından yetersizdir. Çalışma, bu yetersizliği tümenden ortadan kaldırmak iddiasında olmasa da Varlık-Yokluk-Oluş’un incelenişinin bu yetersizliği aşmayı; anlama, diyalektik ve spekülasyon bağlamının uygulamasını incelemede göstermeyi amaçlamaktadır.

Mantık Bilimi’nde ‘Varlık – Yokluk – Oluş’ Üçlemesi

Hegel’e göre Varlık’ın bölümlenişi şu şekildedir:

1. Genelde *Belirlilik* olarak *Nitelik*;
2. *Ortadan kaldırılmış* Belirlilik olarak; *Büyüklik*, *Nicelik*;
3. *Nitel* olarak belirli *Nicelik* olarak; Ölçü.²⁹

Bununla beraber, bu bölümlenişe dair genel olarak önceden bildirilen bölümlenişlere dair uyarıyı hatırlatır Hegel; “*belirlenimlerin ilkin Varlığın kendisinin deviminden ortaya çıkmaları, kendilerini bu yolla tanımlamaları ve aklamaları gerekir.*”³⁰ Bu ifadeden hareketle, inceleme, -yukarıda açıklanan anlama, diyalektik ve spekülasyon bağlamında- bu hareketin serimlenişini ele almaya ve göstermeye çalışacaktır.

Varlık bölümünün üç ana başlığından ilki olan “Belirlilik (Nitelik)” başlığı bir ön bildirimde bulunur. Bu ön bildirim içinde, daha önce değinilen, varlığın belirlenimsizliğine vurgu yapmakla birlikte bunun ötesinde genel olarak Varlık bölümünün üç ana uğrağını imler. Bu uğraklar açıklamada gösterileceğinden ve Hegel’in de ifade etmenin ötesine geçmemesinden ötürü şimdiden

²⁸ Hegel G., *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* 1, 2004, s. 158, §82.

²⁹ Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 58.

³⁰ Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 58.

bunlar hakkında konuşmak, içeriksiz ve boş konuşmak olacaktır. Bu nedenle Varlık bölümünün ilk ana başlığının içeriklerinin incelenmesiyle başlanacak ve uğraklar takip edilecektir. Dolayısıyla Hegel'in soyut ifade edilecek olursa "X'ten Y'ye geçilecektir" ya da "X'ten Y çıkmaktadır" türünden kullandığı ifadelerinin içeriği doldurulacak ve böylelikle de burada içeriksiz bir konuşmadan içerikli bir konuşmaya geçilmiş olunacaktır.

Varlık-Yokluk-Oluş, bir üçleme olarak düşünüldüğünde, bu üçlemenin Hegel ile özdeşleştirilen tez-antitez-sentez bağlamına oturtulabileceği düşünülebilir. Hegel'de tez-antitez-sentez'in olup olmadığına dair belirli tartışmalar yürütülse de çalışmamız bağlamında bu düşüncenin kolaylaştırıcı ve açık kılıcı bir yanı vardır. Bu noktada da Stace'in konuya ilişkin ifadelerinin yol gösterici olduğu kanısındayız:

Mantıkî çıkarsamalarda, ereğin sebepte ya da öncelde içerilmiş olması zorunludur. Biçimsel mantığın bu ilkesinin bozulması meşru olmayan süreç yanıtısını getirir. Öncülde olmayan bir şey sonuçta da olamaz. Bu aslında eski **ex nihilo nihil fit** ilkesidir. Hiçten bir şey çıkmaz ve bir şeyden, içinde olmayanı alamazsınız. Basit biçimsel mantık için ne kadar geçerliyse Hegelci Mantık için de o kadar geçerlidir bu. Bir kategoriden, A'dan, bir başka kategoriye, B'yi çıkarırsayacak, bunu ancak A, B'yi içeriyorsa yapabiliriz. Ama A kategorisinin B kategorisini içerdiğini gösterebilirsek, bu zaten A'dan B'yi çıkarsamak demektir.³¹

Stace'ten yapılan bu alıntı, yol gösterici niteliktedir ve bununla birlikte incelemeye dair genel bir kavrayış da sunmaktadır. A'da B çıkması ancak A'da B'nin içerilmesi ile mümkünse, elimizdeki A, saf Varlık'tır ve ondan çıkacak olan B ise Yokluk'tur. Dolayısıyla saf Varlık'ta Yokluk'un içerildiği öne sürülmektedir. Bu öne sürüm, aynı zamanda gösterilmelidir, ki bu A'dan B'yi çıkarmaktır ve bu yolla da B'nin A'da içerildiğinin gösterilmesidir.

Hegel, 'Varlık' incelemesine şu ifadelerle başlamaktadır: "*Varlık, saf varlık* – daha öte belirlenim olmaksızın."³² Başlangıç probleminin ele alınışında da değinildiği üzere varlık, "Saf Varlık"tır ve böyle olmakla belirlenimsizdir. Belirlenimsizliğinin kaynağı, içeriksizliği ve dolaysızlığıdır. Bununla birlikte, daha önce değinildiği üzere, belirlenimsizliği saf Varlık'ın belirlenimidir. Belirlenimi belirlenimsizlik, içeriği içeriksizlik olduğu için saf Varlık, saf olmak-

31 Stace, 1986, s. 148.

32 Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 60) – "*Sein, reines Sein*, - ohne alle weitere Bestimmung." *Wissenschaft der Logik I*, Werke, vol. 5, s. 82.

la, Yokluk'a eşitlenir. Bu eşitleme, yukarıda aktarılan A'dan B'nin çıkması durumudur. Dolayısıyla bu eşitleme açık kılınmalıdır. Varlık incelemesi ve saf Varlık öne sürümü, Parmenides ile kolaylıkla ilişkilendirilmektedir ve bu ilişki açık gözükmemektedir.³³ Parmenides'in varlık ve yokluk arasında gördüğü karşıtlık, Stace'in alıntıladığımız pasajında aktardığı düsturla da, yani "ex nihilo nihil fit" ile bağlanabileceği gibi Hegel'in anlamaya dair açıklamaları üzerinden de okunabilir. Stace'in yorumuna uygun düşecek şekilde saf Varlık ile Yokluk eşitlenmesi şu şekilde yorumlanabilir: Burada 'ex nihilo nihil fit' ile çelişen bir durum yoktur; çünkü bir yönüyle hiçlikten hiçlik çıkar. Saf Varlık bir düşüncedir, ki bir düşünce olarak Yokluk düşüncesini içerir. Saf Varlık düşüncesi, Yokluk düşüncesinden ayıramamakta, daha doğru bir ifadeyle saf Varlık düşüncesi Yokluk düşüncesini doğurmaktadır.³⁴ Hegel'in Parmenides değerlendirmesi içerisinde kullandığı ifadeler de bu noktayı güçlendirir: "Hiçlik aslında bir şeye dönüşür, çünkü düşünülmemekte ve söylenmektedir: Hiçliği düşünmek ve söylemek istediğimizde, bir şey söyleriz, bir şey düşünürüz."³⁵ Varlık'tan Yokluk'a geçiş, dolayısıyla, saf Varlık düşüncesinin belirleniminin kendi iç hareketinin bir sonucu olarak görülmelidir. Bu, anlama incelemesi ile örtüşmektedir. Anlamanın saf Varlık belirlenimi, kendi içinden değillenir, saf Varlık düşüncesi kendi olumsuzluğu ile yüküdür.

Varlık'tan Yokluk'a geçiş ile birlikte saf Varlık'ın belirlenimsizliği Yokluk'a yüklenir, ki onun Varlık'tan çıkmakla daha varsıl bir aşama olduğu söylenebilir. Varlık'ın ortadan kalkmasıyla yeni bir eşitlik ortaya çıkar ve 'Varlık varlıktır'ın yerini 'Yokluk yokluktur' alır. Yokluk'un incelemesinde görülen şudur: Yokluk, hiçbir şeyin düşüncesidir; dolayısıyla düşüncenin nesnesinden bahsedilemez. Bu nedenle de Yokluk içinde hiçbir şey düşünülemez

33 Inwood, 1999, s. 44. Parmenides'in şiirinden seçilen belirli pasajlar: "Haydi bakalım, ben söyleyeceğim – sen de cankulağıyla dinle – / Hangi araştırma araştırma yollarının düşünüleceğini yalnız: / Biri var-olmanın olduğu, var-olmanın olmadığıdır, / Bu inandırma yoludur – doğruluğun ardından yürür çünkü– / Öteki, var-olmama, var-olmanın zorunlu olduğudur; / Hiç bulunmaz olduğunu söylüyorum sana bu patikanın; / Ne tayabilirdin var-olmayanı çünkü – yapılamaz çünkü bu– / Ne de bildirebilirsin; aynı şeydir çünkü düşünmekle var-olmak. [...] Hakkında gelinmez hiç şu var-olmayanın var olduğunun [...] Vardır yahut var değil. İmdi karar verildi, bu bir zorunluluk." Kranz, *Antik Felsefe - Metinler ve Açıklamalar*: (S. Y. Baydur, çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994, s. 81-83.

34 Copleston'un ifadesiyle söylenecek olursa "eğer varlığı hiçbir belirlenim olmaksızın düşünmeye çalışırsak, yokluğu düşünmekte olduğumuzu buluruz. Copleston, *Çağdaş Felsefe Fichte'den Nietzsche'ye - Hegel*. (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: İdea Yayınevi, 1996, s. 36.

35 Hegel G. W., *Felsefe Tarihi – Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi* (Cilt 1). (D. B. Kılınc, çev.) İstanbul: NotaBene, 2018, s. 232.

ama aynı zamanda ‘hiçbir şey’ yani Yokluk düşünülür. Bununla Yokluk’u var ederiz: “Yokluk bizim sezmemizde ya da düşünmemizde *vardır*”.³⁶

Varlık’ın Varlık ile eşitlenmesinin incelenmesinin sonucunda Varlık’ın Yokluk’a geçtiği; Yokluk’un Yokluk ile eşitlenmesinin incelenmesinin sonucunda ise Yokluk’un Varlık’a geçtiği görülür. Ancak bu ‘geçiş’te durulmaz; çünkü ‘geçiş’ aynı zamanda Varlık ve Yokluk’un bağıntılarının imkanını sunar. Varlık ve Yokluk arasında bir karşıtlık ve çelişki vardır, ancak ‘geçiş’ bu karşıtlık ve çelişkiyi ortadan kaldırır gözükmemektedir. Varlık’ta Yokluk’un Yokluk’ta Varlık’ın içerilmesi gibi Varlık ve Yokluk’un bağıntısında bu geçiş edimi içerilir, ki bu edim, Oluş’tur. Oluş, Varlık kendisiyle eşitlenmesini aşır kendi başkasına, yani Yokluk’a geçişinde; aynı şekilde, Yokluk’un kendisiyle eşitlenmesini aşır kendi başkasına, yani Varlık’a geçişinde, bu ‘hareket’te içerilir.³⁷ Bu hareketi Hegel şu şekilde açıklar:

Öyleyse arı Varlık ve arı Yokluk aynıdır. Gerçeklik olan ne Varlık ne de Yokluk, ama Varlığın Yokluğa ve Yokluğun Varlığa geçmiş olmasıdır – geçmesi değil. Ama o denli de gerçeklik ayırıldı değilmişlikleri değil, tersine aynı olmamaları, saltık olarak ayrı olmaları, ama o denli de ayrılmamış ve ayrılamaz olmaları ve dolaysızca her birinin karşıtında yitmesidir. Gerçeklikleri öyleyse birinin ötekinde bu dolaysız yitiş devimidir: Oluş; bir devim ki, onda ikisi ayırıldırlar, ama öyle bir ayırım yoluyla ki, eşit ölçüde dolaysızca kendini çözmüştür.³⁸

Ya Varlık ya da Yokluk ikiliği aşılmıştır. Varlık ve Yokluk ne ayrı ne aynıdır. Onların hakikati ya da doğruluğu [Wahrheit] –yukarıda değinilen– geçiş edimidir. Bu geçiş edimi, hareket, Oluş’tur. Dolayısıyla Oluş, Varlık ve Yokluğun doğruluğu ya da hakikatidir. Varlık ve Yokluk, birer soyutlamadırlar, ancak Oluş bu soyutlamanın imkanıdır. Dolayısıyla Varlık ve Yokluk soyutlamalarının Oluş’un soyutlanması yoluyla elde edildiği söylenebilir. Oluş, bu haliyle bir son nokta değildir. Varlık-Yokluk-Oluş, Mantık Bilimi’nin uzun serüveninin

36 Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 61. Burada önemli olan nokta, anlama üzerine yapılan incelemenin sonucunda ifade edilen “ya – ya da” ikililiğinin ortadan kalktığıdır. Bununla birlikte “hem – hem de” kendini göstermiştir, ki diyalektik olandır. Ancak, henüz varlık ve yokluğu hem ayrımları hem de birliklerini içerecek şekilde bütün kavrayışı ortada yoktur.

37 Parmenides’i Herakleitos takip etmektedir. ‘Oluş’ üzerinde Hegel ile Herakleitos arasında ilgi kurulmaktadır. Bu ilgi, hem Hegel’in Herakleitos atf ve incelemeleriyle hem birçok çalışmayla da desteklenmektedir. Bkz. Inwood, 1999, s. 45.

38 Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 61.

başlangıcında atılan büyük adımlara denk düşmektedir. Çalışmamız içerisinde hedeflenen anlama, diyalektik ve spekülasyon ile Varlık-Yokluk-Oluş'un bağintisının kurulması gerçekleşmiş olsa da bu gerçekleşmenin anlatımı tam olarak verilmemiştir. Varlık'ın Varlık'a, Yokluk'un ise Yokluk'a eşitlenmesi anlamının belirlenim altına düşürme etkinliğinin bir ürünüdür. Aynı etkinlik, Varlık'ın Varlık ile eşitlenmesinin Yokluk'a, Yokluk'un Yokluk ile eşitlenmesinin Varlık'a geçişinin de açıklamasını sunar. Daha önce de değinildiği üzere, her belirlenim olumsuzlamadır ve bu nedenle de kendi başkası ile tanımlıdır. Dolayısıyla Yokluk Varlık'ın Varlık da Yokluk'un kendi başkasıdır. Ancak Varlık ile Yokluk arasındaki bu karşılıklı harekette, Varlık da Yokluk da içerilir; ki bu Oluş'tur. Oluş, Varlık ve Yokluk'un geçiş ediminin imkanı ve kendisidir. Dolayısıyla Varlık ve Yokluk tek-yanlı belirlenimlerinin aşılması olarak Oluş ortaya çıkar; bu, diyalektiğin 'olumlu' sonucunun ürünüdür. Spekülasyon ise Oluş'u Varlık ve Yokluk doğruluğunun anlatımı olarak kavrar. Hegel'in, bu kavrayışın önerme olarak ifadesinin güçlükler içerdiğine dair ifadelerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Oluş, Varlık ve Yokluk'un birliğidir, bu birlik Oluş'un sahip olduğu çifte belirlenime dayanmaktadır (ortaya çıkış ve yitip gidiş); ki aynı zamanda ayrımlarını da ortaya koyar, ki bu spekülatif bir belirlenimdir ve bu tek-yanlı olmayan belirlenimin önerme yoluyla ifadesi, önermenin sınırlandırıcı yapısı nedeniyle güçtür.³⁹

Varlığın ve Yokluğun saltık ayrılmışlığı üzerine yanlış varsayımı getiren ve onda takılıp kalan o uslamamacılığa Diyalektik değil ama Sofistlik denir. Çünkü Sofistlik eleştiri olmaksızın ve düşüncesizce geçerli sayılan temelsiz bir varsayımdan başlayan uslamamadır; ama böyle saltık olarak ayrılmış görünen şeylerin kendi kendileri yoluyla, özsel doğaları yoluyla birbirlerine geçmelerini ve [ayrılıkları üzerine] varsayımın kendi kendisini ortadan kaldırmasını sağlayan daha yüksek ussal devime Diyalektik deriz. Birliklerini, Oluşlarını gerçeklikleri olarak göstermek Varlık ve Yokluğun kendilerinin eytişimsel içkin doğalarıdır.⁴⁰

Bu son alıntı ile temel ayrımlar ortaya net bir şekilde koyulur. Varlık ve Yokluk'un ayrılığı ortaya koyulur ancak burada kalınmaz, bu kalınmama ise dışardan eklenmez; Varlık ve Yokluk özsellikleri gereği olarak birbirlerine geçer. Hegel de –Herakleitos gibi– karşıtlık ve çelişkiyi oluşa özsel olarak

39 Hegel G., *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* 1, 2004, s. 165-169, §88.

40 Hegel G., *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, 2014, s. 79.

görmektedir.⁴¹ Diyalektiğin olumlu sonucun onların içsel hareketi olarak kavranılması ve bu yolla bütün içerisinde hem ayrı hem aynı olarak, yani birlik olarak ifade edilmelerinin imkânı ise spekülasyon ile açığa çıkar. Son olarak belirtilmesi gereken ise anlama, diyalektik ve spekülasyonun anlamının belirlenimci yapısı gibi düşünülmemeyeceğidir: Anlama, Diyalektik ve Spekülasyon ne bir ve aynı ne de ayırırlar; bir ‘bütün’ olarak işlemektedirler.

Sonuç Yerine

Çalışma içerisinde, ilk olarak Mantık Bilimi’nin geneline ve ortaya çıkış koşullarına dair yapılan kısa aktarımları takiben ‘Mantık Bilimi’nde başlangıç neden saf Varlık ile yapılmaktadır?’ sorusundan hareketle Mantık Bilimi’nde ‘başlangıç’ ve saf Varlık bağıntısına dair açıklamalar sunuldu. Devamında ise anlama, diyalektik ve spekülasyon üçlemesi tartışıldı ve değerlendirildi. Son olaraksa anlama, diyalektik ve spekülasyon, uygulamada, yani Varlık-Yokluk-Oluş üçlemesi içerisinde incelendi. Varlık’ın Varlık ile eşitlenmesinin incelenmesinin sonucunda Varlık’ın Yokluk’a geçtiği; Yokluk’un Yokluk ile eşitlenmesinin incelenmesinin sonucunda ise Yokluk’un Varlık’a geçtiği görüldü. Bu geçiş hareketi hem anlamının belirlenimlerinin hem de bu belirlenimlerin olumsuzlanmasının görülmesi ve buradan hareketle de anlama ile diyalektik arasındaki bağıntının görülmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, Varlık ve Yokluk kendi başkasına evrilmeleri, bu evrilmenin imkânı olan Oluş’ta bulurlar, ki oluş diyalektiğin olumlu sonucunu, yani Varlık ve Yokluk’un birliklerini onların ayrımları ile birlikte ortaya koyan spekülasyonun kavrayışıdır; ortaya çıkan spekülatif belirlenimdir, ki karşıt olarak gözükeni bütünsel kavrayış altına toplar. Anlama, diyalektik ve spekülasyon bir ‘bütün’dür ve bu bütün yoluyla ‘bütün’ün kavranışının imkânı ortaya koyulur.

KAYNAKÇA

- Burbidge, J. W. (1999). “Hegel’s Conception of Logic”. F. C. Beiser içinde, *The Cambridge Companion to Hegel* (s. 86-102). Cambridge: Cambridge University Press.
- Burbidge, J. W. (2008). *Historical Dictionary of Hegelian Philosophy*. USA: Scarecrow Press.
- Copleston, F. (1996). *Çağdaş Felsefe Fichte’den Nietzsche’ye - Hegel*. (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. (2001). *Philosophy of Right*. (S. W. Dyde, çev.) Canada: Batoche Books.

41 Inwood, 1999, s. 45.

- Hegel, G. (2004). *Mantık Bilimi - Felsefi Bilimler Ansiklopedisi I.* (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. (2010). *The Science of Logic.* (G. Giovanni, çev.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegel, G. (2014). *Mantık Bilimi (Büyük Mantık).* (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. (2019). *Felsefe Tarihi – Platon’dan Orta Çağ Felsefesine* (Cilt 2). (D. B. Kılınç, çev.) İstanbul: NotaBene.
- Hegel, G. W. (1991). *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One.* (T.F. Geraets; W.A. Suchting; H. S. Harris, çev.) Indiana: Hackett Publishing Company.
- Hegel, G. W. (2011). *Tinin Görüngübilimi.* (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. (2014). *Felsefi Propedeutik.* (A. Yardımlı, çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Hegel, G. W. (2015). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri.* (C. Karakaya, çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Hegel, G. W. (2018). *Felsefe Tarihi – Thales’ten Platon’a Grek Felsefesi* (Cilt 1). (D. B. Kılınç, çev.) İstanbul: NotaBene.
- Houlgate, S. (2006). *The Opening of Hegel’s Logic: from being to infinity.* Indiana: Purdue University Press.
- Houlgate, S. (2013). *Hegel’s Phenomenology of Spirit.* Bloomsbury.
- Inwood, M. (1999). *A Hegel Dictionary.* Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Kainz, H.P. (1979). *Hegel’s Phenomenology, Part I: Analysis and Commentary.* Alabama: The University of Alabama Press.
- Kervegan, J-F. (2011). *Hegel ve Hegelcilik.* (Y. İsmail, çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Kranz, W. (1994). *Antik Felsefe - Metinler ve Açıklamalar.* (S. Y. Baydur, çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Magee, G. A. (2010). *The Hegel Dictionary.* London: Continuum International Publishing Group.
- Orman, E. (2015). “Hegel Felsefesinde ‘Başlangıç’ Sorunu”. B. A. Çetinkaya, & A. E. Şekerci içinde, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni - Yeniçağ Düşüncesi* (s. 445-465). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Orman, E. (2015). “Hegelci Diyalektikte ‘Bir Şey’ ve ‘Başkası’”. B. A. Çetinkaya içinde, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni - Yeniçağ Düşüncesi* (s. 465-489). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Orman, E. (2015). *Hegel’in Mutlak İdealizmi.* İstanbul: Belge Yayınları.

- Özcangiller, İ. B. (2016). “Hegel’in Fenomenolojisi’nde Özne Sorunu”.
Doktora Tezi. İstanbul.
- Pinkard, T. (1994). *Hegel’s Phenomenology The Sociality of Reason*. New York: Cambridge University Press.
- Pinkard, T. (2012). *Hegel*. (M. B. Albayrak, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Stace, W. T. (1986). *Hegel Üzerine*. (B. Murat, çev.) Ankara: V Yayınları.
- Wolff, M. (2013). “Science of Logic”. A. D. Laurentis, & J. Edwards içinde, *The Bloomsbury Companion to Hegel* (s. 71-101). Bloomsbury Academic.